

XXIV.

Om anvendelsen af Christian VI's helligdags-
anordning.Ved provst *L. Koch.*

Som bekendt udgav kong Christian VI d. 12 Marts 1735 en streng helligdags- eller sabbatsanordning, der vel egentlig ikke forbød søndagsarbejde; det var således tilladt at høste under vanskelige omstændigheder; derimod gjordes det til pligt at overvære gudstjenesten, og forsømmelse heraf skulde straffes med mulkt, eller, når denne ikke erlagdes, med gabestok. Alle øl- og kaffehuse skulde lukkes om søndagen, Københavns porte blev først åbnede klokken 4 om eftermiddagen for at forebygge lystrejser og spadsereture. Baller og maskeradefester måtte hverken holdes på helligdage eller dagene før disse, julestuer forbødes aldeles, (ligeledes at ride sommer i by.) — Denne forordning var i den egentlige lovgivning det første tegn på den sejr, den pietistiske retning havde vundet i årene 1731—1734, der havde været så rige på

kirkelige stridigheder. Men den var dog egentlig ikke noget nyt, men i alt væsentligt en gentagelse af en forordning af 21 April 1730, altså fra Frederik IV's sidste leveår. Denne var straks efter tronskiftet blevet ophævet d. 19 Januar 1731, fordi, hedder det, »dens intention så lidet er opnået, at samme forordning langt mere har givet adskillig anledning til at tiltage sig mere myndighed, end dem kunde tilkomme, så og at lade se deres egenlystighed og anden utilladelig omgang, hvoraf da har rejst sig adskillig uorden, konfussion og forargelse«. — Idet nu Christian VI fornyede den forordning, som han fire år før så stærkt havde misbilliget, gentog sig, hvad der viste sig i mangfoldige andre forholdsregler, at han vendte tilbage til sin faders regeringsmåde. Ved tronbestigelsen havde han på en næsten voldsom måde begyndt at reformere på alle områder; men netop omkring året 1735 indtræder der en reaktion. De mænd, der 1730 vare komne til roret, vare enten som brødrene Plessen bortfjernede, eller havde som I. Rosenkrands tabt deres indflydelse. De nye Mænd, der vare trådte i deres sted, Schulin i det tyske og J. L. Holstein i danske kancelli, søgte at vende tilbage til det gamle spor, og især ved den sidste og ved A. Hojer, der nu atter blev stærkt benyttet, vandt den pietestiske retning den støtte i regeringen, som den havde savnet, medens Rosenkrands var dennes betydeligste mand.

Men var således sabbatsanordningen egentlig ikke Christian VI's eller hans regerings eget værk, så var det dog ham, der fornyede den og med stor strengthed sørgede for, at den blev gennemført. — Ved anordningen af 30 August 1737 ansattes der saakaldte landfiskaler rundt om i riget; de skulde give indberetning om alle lovovertrædelser, der kom til deres kundskab. Men der er intet, som de flittigere melde om, end helligdagsbrøde. Snart nævnes en del folk, der ikke gå i kirke, eller det angives, at bønderne holdt julestuer og bryllupper 3 dage med spil og dans både nat og dag. Et sted ankes der over, at de »gode

præster« ikke sørge for sabbatens helligholdelse eller for at standse gamle onde sædvaner med St. Hans blus og urters opsættelse. Fiskalen i Helsingør klagede over, at Fr. Rostgaard viste konnivence mod bønderne på Krogerup gods, ej alene med sommer i by riden, men endog med gilder og yppighed om søn- og helligdage. Angående denne klage erklærede dog konseillet, at derpå ej var at reflektere ¹⁾. I det hele var det ikke altid, forseelserne straffedes; hvad grunden til den forskellige fremgangsmåde har været, kan ofte ikke ses; men det nedenstående viser, at i det mindste stundom har det været, at der i disse år i mange henseender gjaldt en anden ret for dem, der ansås for omvendte og sande kristne, end for dem, der kun vare verdens børn.

I året 1737 sendte byfogden i Slagelse en der boende borger følgende regning:

Til monsieur Niels Stub og kæreste, forfattet i anledning af den kgl. allernådigste forordning de dato 12 Martii 1735 og sognepræsten mag. Barschers ¹⁾ indgivne kirkernes forsømmelse.

1. Mons. Stub, som efter præstens indgivelse ej haver været i kirken siden Mikkelsdag 1736,

Fra d. 30 September til d. 31 December 1736, begge inclusive, ere indfaldne 14 søndage à 3 rd. for højmesse og aftensang, gør 42 rd.

Andre helligdage, fem i tallet 15 -

Fra d. 1 Januar til d. 19 Maj 1737,

20 søndage 60 -

Andre helligdage, 9 i tallet 27 -

144 rd.

2. Md. Stub, der ej har været i kirken

siden d. 25 Jnni 1735 (ligeledes efter

specificeret regning). 399 -

Summa 543 rd.

¹⁾ Geheimearkivet, Kancelliets afleveringskab 8. 1, Landfiskalernes indberetninger.

²⁾ J. C. Bartscher, sognepræst ved St. Mikkel's kirke 1697—1744.

Ligeledes fik Zach. Bentzen en regning på 462 rd. og birkeskriver C. D. Nissen på 396. — Disse beløb forlangtes betalt inden 6 uger. Men Stub tilskrev byfogden, dels at han ikke anså sig for pligtig at betale uden særskilt kongelig ordre, dels at grunden, hvorfor han og de andre mulkterede ikke kom i kirken, var, at gudstjenesten ikke opbyggede dem, men de blev ved mange forbandelser og præsternes larmen og skælden af prædikestolen forbitrede i sind og gemyt. — Sagen kom nu til kirkeinspektionens erklæring, og denne udtalte, at den anså det for utilladeligt at tvinge nogen til sådanne ydre ting mod samvittigheden, med andre ord altså: helligdagsanordningen skulde ikke bringes i anvendelse mod de fromme. — Ligeledes anså den det for unyttigt, at præsterne på prædikestolen i ubetænksom nidkærhed gik løs på sådanne skrøbelige gemytter. — Kongen eftergav da bøderne og gav vedkommende det mærkelige tilhold, at de af lydighed mod loven skulde have stolestader i Kirken og iblandt indfinde sig der. Biskopperne fik endvidere en almindelig ordre til at pålægge præster, i hvis sogne der levede sådanne personer, at de ej måtte anføre dem for helligbrøde, som af en sand eller foregiven samvittighedstrang ej søgte kirken, De skulde endvidere afholde sig fra alle sådanne udtryk, hvorved slige mod vor gudstjeneste præokkuperede personer kunde stødes (Reskr. 22 August 1737)¹).

Denne afgørelse står i stærk modsætning til den, der blev truffen, da amtmand justitsråd Berngaard 1744 klagede over, at bønderne på Antvorskov gods havde redet sommer i by. Amtmanden mener, at dette ikke bør hengå ustraffet. Men, skriver han, »bondens omtændigheder tåler ej, at han straffes paa penge, mindre at han forfølges ved lands lov og ret, hvorved han tillige kommer til at betale omkostninger; ti som det er Hs. maj.'s

¹) Arkivet på Lethrabort og Sællandske tegnelser 1737 nr. 465.

bønder, så bliver det visselig til restance, hvad de i så måde må betale«. — Det foreslås derfor, at de skulde straffes, mandfolk ved at bære kappen¹⁾, kvindfolk ved at bære fiddelen²⁾, men da det blev for vidtløftigt at straffe dem alle, skal hver by vælge en mands- og en kvindesperson dertil. Dette approberedes, dog således, at kvinden skulde stå i gabestokken³⁾.

¹⁾ Den saakaldte spanske Kappe, en tung jernbeslagen Tønde, uden Bund, som Forbryderen bar paa Skuldrene med Hovedet ragende frem af Aabningen, og saaledes maatte gaa omkring til Spot (Videnskab. Selsk. Danske Ordbog). H. F. R.

²⁾ Dette Straffeinstrument beskrives saaledes i H. C. Andersens Roman, O. T. (Saml. Skrifter, III, 274): »Fiddelen er et Træaag, lagt over Delinquentens Skulder; et Stykke af Træet gaar frem foran, heri ere Hænderne knæblede; oven over staa to Jernbøjler, den forreste med en lille Klokke, den anden derimod med en lang Rævehale, som hænger den Dømte ned ad Ryggen«.

H. F. R.

³⁾ Geheimearkivet, Sællandske indlag 1744, d. 31 Juli.
